

C) 7. i 8. stoljeće: doba neaktivnosti

U periodizaciji bizantske nazočnosti na Jadranu, a posebice na istočno-jadranskoj obali od prethodnog i kasnijeg razdoblja, izdvajaju se druga polovica 6., te 7. i 8. stoljeće. Bilo je to doba neaktivnosti, odnosno krize. Istovremeno, na hrvatski prostor doseljavaju Slaveni i Hrvati.¹¹¹

Kada su Hrvati najkasnije početkom 7. stoljeća stigli na prostore rimskih provincija Panonije i Dalmacije,¹¹² zatekli su mnoge prežitke kasnoantičke civilizacije: u razdoblju koje će uslijediti, u narednih tri do pet stoljeća, starije kulture na hrvatskom prostoru prerast će u hrvatsku kulturu i postati njezin sastavni dio. No, bilo je i civilizacijskih, kulturnih i drugih vrednota koje Hrvati nisu zatekli na ovim prostorima, pa su one stizale tijekom ranoga sred-njega vijeka iz inozemstva.¹¹³

Mnoge države i regije na različite su načine u ranom srednjem vijeku dolazile u dodir s Hrvatima i Hrvatskom, ali su u prvih 200-250 godina po doseobi (od 7. do polovine 9. stoljeća) daleko najznačajniji bili kontakti s Bizantom, i to u dvostrukom smislu: kao utjecaj Carigrada i egejskog kruga na zbivanja na hrvatskom prostoru te, mnogo važnije i gotovo presudno, kroz kontakt primorskih krajeva pod bizantskom vlašću i novodoseljenih Hrvata i Slavena.

Iako neki izvori obavještavaju da su Slaveni i Hrvati ratovali protiv bizantskih prostora na istočnojadranskoj obali, postoje svjedočanstva i o suradnji koja se iskazivala i nedugo po njihovu dolasku u ove krajeve. Iako je sve raznorodne i slabo poznate događaje teško uopćiti, čini se da je nakon prvog razdoblja sukoba došlo do relativno mirnog suživota Hrvata i Slavena s jedne i starosjedilaca pod bizantskim vrhovništvom s druge strane. Konstantin Porfirogenet tvrdi da je bizantski car Heraklije “naredio (προστόξει ... κελεύσει) da se Hrvati nasele u toj zemlji Avara, u kojoj i danas stanuju”.¹¹⁴ Nemoguće je ustanoviti da li je ovaj podatak istinit, ali on vjerno dočarava način na koji su se bizantski carevi obraćali stranim vladarima, među njima i slavenskim/hrvatskim knezovima, jer formula glasi otprilike ovako: “Zapovijed od kristoljubivih gospodara za toga i toga kneza te i te (zemlje)”.¹¹⁵ Možda se radi samo o ideološko-propagandnoj konstrukciji: bizantski je car vrhovni vladar u cijelom kršćanskom svijetu, pa kada Hrvati ulaze u taj svijet, mogu to jedino po “naredbi” cara. Moguće je da je Heraklijevo ime samo personifikacija one uloge koju su imali predstavnici bizantske vlasti u gradovima na istočnoj obali Jadrana u stvaranju dugoročnih odnosa sa slavenskim ili hrvatskim doseljenicima.¹¹⁶ Dakle, carska vlast “polaze pravo na izravnu vlast u dalmatinskim gradskim općinama, a nad hrvatskom rodovskom vlašću ističe samo svoje načelno vrhovništvo”.¹¹⁷

Slika katastrofe na prijelazu iz 6. u 7. stoljeće, kako je te događaje prikazivala starija historiografija, u posljednje se vrijeme mijenja te dobivamo predodžbu

Karta 1. Hrvatska, 9 – 11. stoljeće

o mirnom dolasku Slavena i relativno skladnom suživotu. “Jedino primorski gradići ne predadoše se Slavenima, nego ostadoše u vlasti Romeja”,¹¹⁸ odnosno, “Romani nađu spas u primorskim gradovima i drže ih sve do danas. Gradovi su: Kotor, Raguza, Split, Trogir, Zadar, Rab, Krk i Osor, čiji se stanovnici do danas nazivaju Romani”,¹¹⁹ tvrdi Konstantin Porfirogenet u 10. stoljeću. Konstantinove riječi potvrđuju se arheološkim istraživanjima. Na istočnim obalama većina antičkih gradova kontinuirano postoji i u prvim stoljećima srednjega vijeka. Na otocima današnjeg Hrvatskog primorja i Dalmacije, iako su zaštićeniji od upada iz zaleđa, nije se stvorio neki novi urbani centar, pa čak se ni postojeći gradovi nisu značajno povećali. Takav raspored snaga – Bizant

koji kontrolira najznačajnije centre i točke na obali, Hrvati i drugi Slaveni koji vladaju zaleđem – osiguravaju bizantsku talasokraciju i nesmetanu plovidbu duž jadranskih obala. Bizantska se Dalmacija prostirala duž istočnojadranske obale poput “tigrove kože” – “more im je omogućavalo da žive”, uvjerljivo svjedoči car Konstantin.¹²⁰ Tada se i zemljopisni pojam Dalmacije suzio: shvaćanje da Dalmacije dopire do Panonske nizine, kako je bilo u kasnoj antici, zamijenjeno je novom realnošću – bizantskom Dalmacijom skućenu uz obalu i na pojedine otoke.¹²¹ Toma Arhidakon dobro uočava osnovu egzistencije stanovnika bizantske Dalmacije: “Ovi obrađuju zemlju, oni, trgujući, brodovima krstare amo-tamo po moru.”¹²² To nije bila specifičnost istočnojadranske obale – more je imalo važnu ulogu u održavanju bizantske vlasti nad udaljenim prekomorskim posjedima: Bizant je bio neosporan gospodar Sredozemlja u 6. i dijelom i u 7. stoljeću, odnosno nad tim je prostorom održavao svoju talasokraciju.¹²³ Kada su polovinom 7. stoljeća na Sredozemlje izbili Arapi i ubrzano osvajali mnoge sredozemne krajeve, bizantska je talasokracija bila opasno ugrožena.¹²⁴ Polovicom 7. stoljeća prekida se, očito uslijed arapskih osvajanja, uvoz afričke keramike na jadranske obale.¹²⁵ U isto vrijeme zapaža se i opće zamiranje prometa u lukama, od srednjodalmatinskog prostora do Krka.¹²⁶

Arheološka istraživanja, poput onoga na Krku, potvrđuju da je privreda uglavnom postala autarkična; prevladavala je agrarna proizvodnja.¹²⁷ Sve to utječe i na umjetničku produkciju, primjerice u Istri, koja je sve manja i sve slabije kvalitete, iako i dalje pod određenim bizantskim utjecajem.¹²⁸

U 7. i 8. stoljeću drastično se smanjuje interes bizantskih historičara i kroničara za zbivanja na Zapadu općenito, pa onda i na hrvatskom i okolnim

Slika 7. Sarkofag nadbiskupa Ivana koji se poistovjećuje s Ivanom iz Ravene (Ravenjaninom) iz Kronike Tome Arhidakona

prostorima. Zbog teške gospodarske i vojne krize, zbog sve većeg priklanjanja grčkom jeziku i kulturi, od 6. stoljeća slabi interes Bizanta za udaljene zapadne pokrajine, pa se i Carstvo u Dalmaciji i na okolnim hrvatskim prostorima sve do 9. stoljeća mnogo manje angažira. No, to ne znači da je Bizant ispustio vlast nad dalmatinskim prostorima. Čini se da je na istočnojadranskoj obali, ako ne neposredno,¹²⁹ a onda barem posredno vladao ravenski egzarh, najjači predstavnik carske vlasti na Jadranu: nešto o tome svjedoči danas izgubljeni pečat ravnenskog egzarha Pavla (723-6) koji je pronađen u Solinu.¹³⁰ Da su neke veze istočnojadranske obale s Ravennom postojale i na crkvenom i na kulturnom planu, svjedoči i priča u "Kronici" Tome Arhidakona o legendarnom Ivanu iz Ravenne koji je tobože došao pokrštavati u Split. No, stvarna ličnost, ravenski nadbiskup Damjan/Damianus (692-708), bio je rodom iz Dalmacije.¹³¹

I bizantska je crkva privremeno gubila utjecaj na hrvatskom području: do prvih sporova s Carigradom dolazi već u 6. stoljeću, kada istarski biskupi pri-staju uz učenje "Tri poglavlja" (zvana i "istarska shizma"). No, kasnije su se veze opet obnavljale: car Leon III 732. godine papi oduzima jurisdikciju nad nekim zemljama, između ostalih, nad čitavim Ilirikom, Dalmacijom i još nekim zapadnim dijelovima Bizantskoga Carstva.¹³² Na taj su način dalmatinski biskupi sudjelovali na šestom općem koncilu u Carigradu 754. godine, iako im čvrst ikonoklastički stav koji je tamo zastupala većina nazočnih zasigurno nije mogao biti po volji (Mihajlo Sirojski piše o "dalmatinskim biskupima", ali ne navodi gradove iz kojih su došli).¹³³ Potom su solinski biskup Ivan, rapski biskup Urso, osorski biskup Lovro i kotorski biskup Ivan prisustvovali sedmom općem koncilu 787. godine u Nikeji.¹³⁴